

Yhteiskunnallisen vuorovaikuttamisen ja tutkimustulosten läpinäkyvyyden ristiaallokossa

MIKA MALIRANTA
JUHO SAARI
JANNE TUKIAINEN

Yhteiskunnallisen päätöksenteon, johtamisen ja toiminnan tueksi tarvitaan yhä enemmän, nopeammin ja laadukkaampaa tietoa. Yhteiskunnallinen vuorovaikutus on myös määritelty yhdeksi yliopistojen keskeiseksi tehtäväksi opetuksen ja tutkimuksen rinnalle. Tutkimuksen rahoitusmalleja onkin Suomessa tällä vuosituhanella muutettu, jotta yhteiskunnan tietotarpeita voitaisiin täyttää aikaisempaa paremmin. Esimerkiksi valtioneuvoston kanslian koordinoimalla valtioneuvoston yhteisellä selvitys- ja tutkimustoiminnalla (VN TEAS) tähdätään juuri edellä mainittuihin tavoitteisiin. Samoin Suomen Akatemian Strategisen tutkimuksen neuvoston (STN) ohjelmissa korostuu ratkaisut ajankohtaisiin yhteiskunnallisiin haasteisiin, ja hankkeissa painotetaan tiedontuottajien ja -hyödyntäjien välistä yhteistyötä.

Monet muutkin yhteiskunnallisen päätöksenteon tukemiseen tähtäävät toimijat ovat aikaisempaa tärkeämpiä sektoritutkimuslaitosten, korkeakoulujen ja soveltavaa tutkimusta tekevien tutkimuslaitosten rahoittajia. Nämä rahoittajat eivät ole ehkä aina akateemisilta vaatimuksiltaan kaikkein tiukimpia, mutta toisaalta aikatauluvaatimuksiltaan vastaavasti huomattavasti vaativampia kuin perinteiset puhtaat akateemiset rahoitusmallit. Tämä edellyttää tutkimuksessa joskus sellaista tasapainottelua, johon akateemisella puolella ei ole aina totuttu. Tässä punninnassa valintoja ja sääntöjä on arvioitava kriittisesti. Tutkimustulosten julkaiseminen on monimutkainen prosessi, johon liittyy monia näkökulmia ja myös uusia ulottuvuuksia.

Perinteinen akateeminen malli luottaa vertaisarvioituun julkaisemiseen, jolloin tiedeyhteisö vastaa tutkimuksen laadusta. Mallin keskeinen piirre on ollut, että tutkimusta altistetaan ensin kritiikille tutkimuseminaareissa. Jollain aloilla lisäksi alustava versio julkaistaan esimerkiksi laitoksen tai yksikön sarjassa työpaperina, tai jossain muussa preprint-sarjassa. Vertaisarvioitu tutkimus seuraa sitten parhaimmillaan alle vuoden, pahimmillaan useiden vuosien viiveellä, ja joskus ei lainkaan. Parhaimmillaan myös tutkimusaineistot voidaan julkaista artikkelin julkaisun yhteydessä. Julkaisun jälkeen tiedeyhteisö integroi tulokset jatkotutkimuksiin eri asteisen kriittisesti.

Tutkimuksen toimintaympäristö on kuitenkin muuttunut. Tutkimus on enenevässä määrin avautunut median, yritysmaailman, virkakoneiston ja politiikan suuntaan. Tällä tavalla tutkimukseen on tullut uudenlaista yhteiskunnallista vuorovaikutusta. Usein yhteiskunnallinen vaikuttavuus edellyttää, että tutkimusten tuloksista uutisoidaan varsin varhaisessa vaiheessa ja useimmiten ilman vertaisarviointia. Joskus viive aineiston käsittelyn ja mediajulkaisun välillä on enemmänkin viikkoja kuin vuosia. Syyt aikatauluun voivat liittyä esimerkiksi yhteiskunnallisen keskustelun ja päätöksenteon ajankohtaisuuteen tai rahoittajien kanssa tehtyihin sopimuksiin. Lisäksi joissain tutkimuksissa merkittävä osa aineistoista kerätään yhteistyössä jonkun ei-akateemisen tahon, kuten kaupallisen yrityksen tai median kanssa, jolloin aineiston

saaminen käyttöön saattaa edellyttää, että tutkijat sitoutuvat kertomaan tutkimuksistaan tietyllä foorumilla ja tietyssä aikataulussa, vaikka jonkun tietyn median alustalla. Kummassakaan tapauksessa perinteisen akateemisen mallin kriteerit eivät toimi. Toisaalta parhaimmillaan tällainen jatkuva yhteiskunnallinen vuorovaikutus laajemman tutkimushankkeen aikana voi edistää hanketta myös tutkimuksellisesti – jopa akateemisiin kriteereihin. Esiin voi tulla esimerkiksi uusia tarkasteltavia näkökohtia tai ideoita uusista aineistoista.

Tiedeyhteisön kannalta uusi tilanne edellyttää yleensä tieteellistä ja tutkimuseettistä keskustelua, joka tässä kohden pohtii ytimeltään kysymystä, missä vaiheessa ja missä tapauksissa yhteiskunnallinen vuorovaikutus oikeuttaa ja missä tapauksissa ehkä peräti velvoittaa julkaisemaan alustavia tuloksia, ja minkälaisia termejä – tutkimus, selvitys, kysely, alustavat tulokset – on näissä tapauksissa mielekästä käyttää. Samaten olisi syytä käydä keskustelua siitä, miten yhteiskunnallinen tilanne – vaikkapa vaalit tai neuvottelut – saavat vaikuttaa tutkimustulosten julkaisemisen aikatauluun. Kolmas tapaus koskee tilannetta, jossa tutkimuksella on ilmeistä yhteiskuntapolitiikan agendaan asettavaa vaikutusta. Pitäisikö esimerkiksi työmarkkinoiden joustavuudesta saatuja tuloksia käsitellä vasta vertaisarvioinnin jälkeen, jos tutkija tietää parhaillaan neuvoteltavan politiikan perustuvan virheellisiin näkemyksiin.

Jonkinlaisena vähimmäisehtona voitaneen pitää sitä, että keskusteltavana olevasta analyysistä on saatavilla jonkinlainen ”tuoteseloste”. Se voi olla raportti tai poikkeustilanteessa myös dia-setti tai posterit, joka sisältää perustiedot siitä, millainen tutkijajoukko analyysia on ollut suorittamassa, miten aineisto on koottu, kohtuullinen määrä kuvailevaa taustatietoa aineistosta sekä siitä, millaisia menetelmiä on sovellettu (esimerkiksi millaisia tilastollisia testejä on suoritettu). Jo tämä auttaa yhteiskunnalliseen keskusteluun osallistuvia arvioimaan sitä, kuinka van- kalla pohjalla analyysi ja siitä tehtävät päätelmät ovat. Ero kattavien diojen ja tutkimusraportin välillä saattaa olla tutkimuksen luotettavuuden arvioinnin kannalta melko pieni – suurin ero on, että tutkimusraportissa on tulosten ympärillä enemmän narratiivia ja tulkintaa. Toinen tärkeä vähimmäisehto on avoimuus. Tutkijoiden tulee kertoa tulosten olevan toistaiseksi vertaisarvioimattomia tai julkaisemattomia, ja siten alustavia. Samalla tutkimuksesta mahdollisesti raportoit- van median olisi syytä noteerata tulosten alustavuus näkyvästi.

Ristiriitaisia tilanteita syntyy muulloinkin kuin aikatauluun liittyen. Esimerkiksi monia suomalaisia laadukkaita rekisteriaineistoja käyttävät tutkijat joutuvat tinkimään aineiston avoimuudesta. Tietosuojasyistä heillä ei ole lupaa eikä mahdollisuutta julkaista tutkimusai- neistojaan avoimesti. Silti tuotetun tiedon arvo koetaan niin suureksi, että tutkimukset on syy- tä tehdä, vaikka aineiston julkisuudesta ja siten läpinäkyvyydestä joudutaan tinkimään. Meillä on myös monia avoimia kysymyksiä liittyen tutkimussääntöihin, esimerkiksi tulisiko myös havaintoaineistoihin perustuviin tutkimuksiin liittyä niin sanottu *pre-analysis plan* kokeellisen tutkimuksen tapaan (Banerjee ym. 2020, Nosek ym. 2018). Ei ole myöskään selvää, tulisiko satunnaistettuja elementtejä sisältävä kyselytutkimus tulkita kokeeksi vai kyselyksi eettisen en- nakkoarvioinnin näkökulmasta.

Yksi luonteva tapa suhtautua yhteiskunnallisen vuorovaikutuksen haasteisiin on korostaa tutkijan luotettavuutta. Tämän näkemyksen mukaan tutkijoiden tulokset ovat luotettavia, kun- nes toisin on todennettu. Suurin osa nopeutetusti julkaisuista tutkimuksista todennäköisesti saa myöhemmin vahvistuksen vertaisarvioinnissa. Vahinkoa ei synny ja tieto on levinnyt yhteisöön ja yhteiskuntaan silloin kun asia on yhteiskuntapolitiikassa ”kuuma”. Erittäin toivottavaa myös

on, että tutkimuksen valmistuttua datat olisivat vapaasti myös muiden tutkijoiden käytettävissä ja toistettavissa. Tätä varten aineistot on tietysti huolellisesti dokumentoitava. Mutta kuten todettu yllä tästäkin joudutaan usein tinkimään. Samaten on hyvinkin mahdollista, että jopa asianomaisesti vertaisarvioitu tutkimus osoittautuu myöhemmin virheelliseksi.

Luonnollisesti on mahdollista, että nopeutettu tulosten julkistaminen johtaa virheeseen. Kii-reessä tuloksistaan kertonut tutkija voi hyvin olla tavalla tai toisella väärässä, ja myöhemmässä huolellisemmassa analyysissä tai vertaisarvioinnissa tehdyt oikeammat havainnot ja tulkinnat eivät välttämättä välity yleisölle yhtä hyvin kuin aiempi virheellinen tieto. Esimerkiksi pandemian aikana tehdyissä tutkimuksissa on toistuvasti havaittu, että nopeaan tahtiin uutisoidut tutkimukset eivät ole aina kestäneet vertaisarviointia (ks. esim. Betthäuser 2023 ja Bramstedt 2020). Tuolloin politiikan kysyntään on vastattu virheellisillä tutkimuksilla. Toisaalta rokotetutkimuksessa tehdyt nopeutukset normaaliin tieteelliseen, hallinnolliseen ja tuotannolliseen prosessiin verrattuna todennäköisesti säästivät miljoonien hengen.

Ongelma on kuitenkin periaatteellinen, sillä vertaisarvioinnin tai jatkotutkimusten paljastaessa puutteet, tiedeyhteisö korjaa itseään ja ymmärrystään, kun taas virheellisen uutisoinnin tapauksessa kansalaismielipide ei välttämättä korjaannu niin nopeasti. Tosin sosiaalisen median maailmassa tilanne saattaa olla myös päinvastainen, eli sosiaalinen media korjaa vertaisarvioimattoman tutkimuksen tuloksia koskevan uutisoinnin minuuteissa, kun taas tieteellinen keskustelu lehtien sivuilla vie julkaisuviiveineen vähintäänkin vuosia. Parhaimmillaan tulosten avoin julkaisu voi olla yhdenlainen ”kansalaisvertaisarvioinnin” muoto. Esimerkiksi Twitterissä käyty tieteellinen keskustelu voi olla parhaimmillaan hyvinkin laadukasta. Tähän julkiseen keskusteluun voivat avoimesti osallistua myös muut kuin oman alan tutkijat, kun taas yleensä perinteisessä vertaisarviointiprosessissa arvioijat tulevat tieteenalan oman ”kuplan” sisältä. Asioilla on siis puolensa ja vastaukset eivät ole yksiselitteisiä.

Tämä kirjoitus osoittaa jälkeen kerran, että tutkijoilla on taipumus muuttaa yksinkertaisilta näyttäviä asioita hyvin monisyisiksi, ja useinkaan yleiset hyvän tieteellisen toiminnan suuntaviivat ja tutkijoiden arjen tilannesidonnaisuus eivät vaivatta kohtaa. Usein tavoitteet tutkimuksen laadusta, läpinäkyvyydestä, luotettavuudesta ja yhteiskunnallisesti vaikuttavuudesta saattavat olla ristiriidassa keskenään ja eri ulottuvuuksille voi olla perusteltua antaa eri tapauksissa eri painotuksia. Voi siis olla hyvä, että tutkimusryhmille sallitaan jonkin verran tilanteesta riippuvaa vapautta navigoida näissä paineissa. Toisaalta myös koko tiedeyhteisöä koskevat yleiset toimintaohjeet olisivat hyödyllisiä.

LÄHTEET

- Banerjee, Abhijit., Duflo, Esther., Finkelstein, Amy., Katz, Lawrence F., Olken, Benjamin A., ja Sautmann, Anja. 2020. In Praise of Moderation: Suggestions for the Scope and Use of Pre-Analysis Plans for RCTs in Economics. NBER Working Paper 26993. <https://doi.org/10.3386/w26993>
- Bethhäuser, Bastian A., Bach-Mortensen, Anders M., ja Engzell, Per. 2023. A systematic review and meta-analysis of the evidence on learning during the COVID-19 pandemic. *Nature Human Behavior* 7, 375–385.

Bramstedt, Katrina A. 2020. The carnage of substandard research during the COVID-19 pandemic: a call for quality. *Journal of Medical Ethics* 46, 803-807.

<http://dx.doi.org/10.1136/medethics-2020-106494>

Nosek, Brian A., Ebersole, Charles R., DeHaven, Alexander C., ja Mellor, David T. 2018. The preregistration revolution. *Proceedings of the National Academy of Sciences* 115:11, 2600-2606.

<https://doi.org/10.1073/pnas.1708274114>

KIRJOITTAJATIEDOT

MIKA MALIRANTA

FT, Johtaja, Labore

Professori, Taloustieteen laitos, Jyväskylän yliopisto

mika.maliranta@labore.fi

JUHO SAARI

VTT, Yhteiskuntatieteiden tiedekunnan dekaani, Sosiaali- ja terveystieteiden professori

Yhteiskuntatieteiden tiedekunta

Tampereen yliopisto

juho.saari@utu.fi

JANNE TUKIAINEN

VTT, Professori

Taloustieteen laitos

Turun yliopisto

janne.tukiainen@utu.fi